

Susanne Krogh Bender:
Kildeudgaver: hvad, for hvem,
hvordan?

Betragtninger over temaet udgivelse af kilder fra det 16.-17. århundrede, foranlediget af udsendelsen af endnu et bind herredstingbøger

Sokkelund herreds tingbøger er nu udkommet på tryk indtil året 1637, så at denne tingbogsudgave ialt er på 6 bind omfattende årene 1621-22 og 1625-37. Det første bind i rækken udkom i 1957.

I herværende tidsskrift har der for få år siden (bind 23-24) været ført en debat om principperne for udgivelsen af tingbøger, uden at denne debat egentlig kan siges at være afsluttet. Jeg vil derfor som bruger af tingbogsudgaver og andre kildeudgaver fra perioden ca. 1500-ca. 1700 benytte lejligheden til at fremsætte nogle synspunkter vedr. udgivelse af kilder fra denne periode, idet jeg i første række vil behandle *udvælgelsen* af kilder til publikation, og dernæst publikationernes *form*.

Ting- og dombøger hører til en kildegruppe, som i mange år har været inde i billedet, når der skulle vælges kilder fra perioden ca. 1500-ca. 1700 til publicering. To andre kildegrupper fra samme periode, som udgiverne har satset stærkt på, er korrespondance (privat eller offentlig) og regnskaber, herunder jordebøger. Disse tre kildegrupper er ikke tilfældigt valgt, tilsammen danner de et særdeles givende udgangspunkt for studiet af periodens historie – og hermed menes historie i allerbredeste forstand.

For at illustrere, i hvor høj grad udgiverselskaberne har tilgængeliggjort netop disse kildegrupper for en bredere kreds ved at befordre dem i trykken, vil jeg bringe nogle få tal vedr. Kildeskriftselskabets og Landbohistorisk selskabs udgaver.

Af Kildeskriftselskabets 39 egentlige kildeudgaver (her ses bort fra genoptryk) falder de 23 inden for det 16.-17. århundrede og inden for grupperne ting- og dombøger, korrespondance (herunder forordninger og udgaver af forhandlinger + aktstykker) og regnskaber/jordebøger. Går vi til det selskab, der står for udgaven af Sokkelund herreds tingbøger, nemlig Landbohistorisk selskab, fremkommer helt lignende tal: af 18 publikationer er de 12 tingbøger, jordebøger eller regnskaber fra perioden ca. 1500-ca. 1700, og så er præsteindberetningerne ikke engang talt med. – Hertil kommer yderligere, at en række andre selskaber og institutioner har udgivet kilder af nøjagtig samme karakter, f.eks. landstingdombøger og rettertingets og højesterets protokoller.

Det må her indskydes, at middelalderen på ingen måde har været forsømt af udgiverselskaberne; men for ikke at sprede debatten har jeg valgt at koncentrere mig om de første to århundreder efter middelalderen.

Det 16.-17. århundrede, og ikke mindst tiden før 1660 er altså smukt repræsenteret ved kildeudgivelser. Og det er vel ikke så underligt. Perioden er langt rigere på kildemateriale end middelalderen, men ikke rigere, end at man, såfremt man ikke vælger et alt for bredt emne for sine undersøgelser, skulle have en chance for at overkomme at udnytte alt det relevante kildemateriale. Men jo længere man kommer frem i tiden, desto vanskeligere bliver det at overskue kildematerialet og at udnytte det til bunds. Det samme gør sig gældende, når man vælger hvad der skal udgives. Naturligvis er det ikke muligt at udgive alt blot af de tre kildegrupper, talen her er om, for perioden ca. 1500-ca. 1700, men det skulle være teoretisk muligt at udgive repræsentative udsnit af det forhån-

denværende materiale. Spørgsmålet er, om det er dette synspunkt, der har afgjort udvælgelsen af de kilder, der skulle publiceres. For tingbøgernes vedkommende kunne det se sådan ud, aldenstund Kildeskriftselskabet har valgt at udgive ældre tingbøger og rådstueprotokoller fra købstæder i de forskellige landsdele, og Landbohistorisk selskab at udgive herreds- eller birketingbøger fra forskellige egne af landet (Sjælland, Fyn og Vestjylland). Når vi kommer på landstingsniveau, ser udvælgelsen dog mere tilfældig ud: Landbohistorisk selskab har udgivet de ældste skøde- og panteprotokoller fra Viborg landsting, Landsarkivet for Nørrejylland de ældste dombøger fra Viborg landsting – i ekstraktform – medens man for Sjællands vedkommende i stedet har udgivet registre til landstingets ældste pantebøger. En koordination kunne nok have været ønskelig her.

Endnu mindre planlagt tager udvælgelsen sig ud, når man sammenligner udvælgelsen af udgaver af tingbøger på den ene side og regnskaber/jordebøger på den anden side. Man kunne meget vel tænke sig en udvælgelse, hvor de to kilder kunne supplere hinanden. Det er i sig selv fortræffeligt, at såvel Herlufsholm frie skoles regnskab 1585/86 som samme birks tingbog nu foreligger trykt – men udgaverne ligger et stykke fra hinanden i tid. Kunne man ikke have valgt at udgive f.eks. en jordebog og en tingbog fra det samme område i landet fra samme periode? Således kunne man have valgt at udgive en jordebog fra Københavns len fra den periode, der er dækket ind af Sökkelund herreds tingbøger. Der er jordebøger nok fra Københavns len i denne periode, og det fremgår af tingbogsudgavens kommentarer, at udgiverne har benyttet jordebøgerne flittigt; de to kilder supplerer også hinanden mange steder. Dette er blot eet forslag blandt mange muligheder. – Det er i sig selv en god idé at publicere samme slags materiale fra flere egne af landet eller fra flere af datidens institutioner (stat,

kirke eller privatgods); men de udgaver vi hidtil har fået, ligger alligevel så spredt i tid og rum, at det forekommer mig, at den hjælp, man får ved de foreliggende trykte udgaver, er ret begrænset. Næsten ligemeget hvilket emne inden for perioden ca. 1500–ca. 1700, man tager fat på at behandle ud fra kildestudier, vil det meget hurtigt vise sig, at de trykte udgaver må suppleres med utrykt materiale, hvis fremstillingen skal baseres på en blot nogenlunde dækkende analyse. Det samme fænomen gør sig gældende inden for de fleste historiske discipliner: landbohistorie, økonomisk historie, lokalhistorie, personalhistorie, kulturhistorie etc. Det kan være vanskeligt at se, hvem man egentlig har villet tilgodese gennem det udvalg af kilder til publikation, der er foretaget.

Når det tilsyneladende er vanskeligt inden for samme udgiverselskab at foretage en mere stram planlægning, er det vel nok for meget forlangt at tænke sig, at f.eks. Landbohistorisk selskab og Kildeskriftselskabet samt arkiverne (der er mange arkivarer blandt de to selskabers medlemmer) foretog en fælles prioritering af opgaverne. Såfremt noget sådant alligevel blev tilfældet, kunne man eksempelvis foreslå at supplere udgaven af Roskilde kapitels jordebog 1568 med de ældre lensregnskaber fra Roskildegård len, hvis regnskaber med jordebøger er bevaret såvel kort før som ret kort efter 1568 (nemlig 1555–57 og 1583/84).

Problemet er naturligvis i meget høj grad, at ressourcerne ikke rækker til at udsende så mange publikationer, som man gerne ville. Men netop derfor kan det se ud, som om de, der udsender kildeudgaver, har en tendens til at slå større brød op, end det inden for blot nogenlunde overskuelig fremtid vil blive muligt at bage. Man kan nære begrundet tvivl om, hvorvidt de nuværende bevillingsmuligheder, hvis begrænsninger regelmæssigt omtales i udgavernes forord, tillader fuldførelsen af ret mange af de påbegyndte rækker, i den hidtil anvendte form i hvert fald. Med

form menes her især først og fremmest det rent tekniske, som f.eks. bogtryk kontra off-set.

Selvfølgelig er det umuligt at gøre alle tilpas gennem udvælgelse af kilder til publikation; men når vi kommer til *formen* i bredere forstand end det rent tekniske, er der i det mindste een gruppe benytttere, der kun kan være tilfredse: det er de fagfolk, der ikke har synderligt besvær med at læse gammelt dansk sprog, forstå de mange ældre tekniske udtryk, de der ved hvad en jordebog er, kender forskel på rådstueret og byting, selv kan opløse forkortelserne o.s.v. Dette publikum er det, udgaverne nok først og fremmest henvender sig til – det fremgår i hvert eksplicit af en del af udgavernes forord. Men det er samtidig det publikum, der normalt ikke vil have problemer med at benytte originalmaterialet, så meget mere som de pågældende personer ofte som en del af deres arbejde kan foretage videnskabelige undersøgelser med inddragelse af utrykte kilder.

Der er to andre kategorier af benytttere, der ikke helt så ubesværet kan få glæde af det store arbejde, der er lagt i de kildeudgaver, vi har: amatørhistorikere og de, der undervises i historie, hvadenten det nu er på universitetet, i gymnasiet eller på aftenskoler. For en stor del af dette publikum vil mange af kildeudgaverne være vanskeligt tilgængelige og kræve en så stor anvendelse af hjælpemidler i form af håndbøger og leksika, at det kan friste til at afstå fra at bruge kildeudgaverne. Problemet kunne muligvis afhjælpes ved at bringe flere kommentarer – udgiverne sidder jo inde med ekspertisen.

Alle benytttere ville være bedre stillet, hvis de selskaber og institutioner, der udsender kildeudgaver, virkelig alvorligt ville overveje spørgsmålet om *registre*. Det er efterhånden blevet trivielt at tale om manglende registre, men det er ikke desto mindre stadig nødvendigt at efterlyse dem. – En af de mest givende udgaver af kilder fra det 16.–17. århundrede er Kancelliets

brevbøger 1551–1645, og denne udgave har såvel navne- som sagregister i *hvert bind*. Det kan diskuteres, om disse registre er fyldige nok; men der kan ikke herske tvivl om, at det er en rigtig disposition at bringe registre i hvert bind, eller om at registrene er nødvendige for at bruge det brogede stof, Kancelliets brevbøger indeholder.

Nødvendigheden af registre til tingbogsudgaver er helt evident, og flere registre til tingbøger har i en lang række artikler og anmeldelser i *Fortid og Nutid* været efterlyst – dog uden overvældende effekt. Diskussionen her i tidsskriftet har først og fremmest været centreret om spørgsmålet: skal man udgive tingbøgernes tekst eller skal man udgive registre til tingbøgerne? Da det vel må stå klart for alle, at det er en uoverkommelig opgave at udgive alle tingbogstekster, der er bevaret blot før 1660, må der foretages et valg. For mig at se er der ingen tvivl: det sidste alternativ er at foretrække. Og dette alternativ er da faktisk også valgt i nogle tilfælde: Landsarkivet for Sjælland har udsendt registre til Sjællands landstings pantebøger, og Historisk Samfund for Ribe Amt har udsendt et register til Malt herreds tingbøger 1657–1719. Om de nævnte registres form tilfredsstillende alle krav, skal ikke diskuteres her; det skal blot understreges, at initiativet er prisværdigt.

Og her vender jeg tilbage til den tingbogsudgave, der var udgangspunktet: Sokkelund herreds tingbøger. Der var bebudet omfattende registre til de to første bind; bind 2 blev afsluttet med navneregistre og indeholdt samtidig en beklagelse af, at det ikke havde været muligt at bringe ord- og sagregistre. Nuvel, navneregistre er særdeles nyttige, ikke mindst for lokal- eller personalhistorikere. Det næste bind i rækken, omfattende årene 1630–32, kom i 1966 uden så meget som et navneregister, og et sådant er i dag – 10 år efter – endnu ikke kommet! Det er kun en ringe trøst, at der i Landbohistorisk selskabs publikationsfortegnelse bebudes udsendt navneregistre til

udgaven samt sagregistre til de trykte tingbogsudgaver. Hvornår disse registre ser dagens lys, anføres ikke og vel af gode grunde, for det er uhyre tidkrævende at udarbejde registre, og det er en stor økonomisk belastning for det udgivende selskab, men spørgsmålet burde være overvejet nøje, inden man besluttede at udsende tingbogsteksterne. Jeg er selv en flittig benytter af Sokkelund herreds tingbøger i den trykte udgave, og derfor kan jeg ikke anse det for andet end en fejlposition at udsende så mange bind tekststudgave i stedet for at bringe et register til hvert bind, selv om bindene så skulle udkomme med længere mellemrum. Det er mit håb, at selskabet vil satse stærkt på at tilvejebringe navregistre til de udkomne tingbøger, før det overhovedet overvejes at bringe flere bind tekststudgaver.

Det har i det foregående ikke været muligt at omtale alle udgaver af ting- og dombøger, af korrespondance og af regnskaber og jordebøger fra det 16.–17. århundrede, men kun at nævne nogle eksempler. Det er ikke min hensigt at anbefale, at man ophører udgivelsen af kilder i sig selv, men at efterlyse en nøjere prioritering af opgaverne. Det bør overvejes, om det ikke var rimeligt nu at få afrundet udgivelsen af de kildekomplekser, man har påbegyndt, i stedet for at starte på nye kildeudgaver af en anden karakter, fra andre tidspunkter, eller fra nye egne. Det bør tillige overvejes, om man ikke skulle satse noget mere på udgaver af en anden karakter, d.v.s. mere på hjælpemidler til benyttelsen af originalmaterialet end på udgivelse af mere originalmateriale fra det 16.–17. århundrede – med andre ord publicere indgange til kilderne i stedet for kilderne selv.

Kaj Henning Jensen: Amatører og faghistorikere

I sidste nummer af »Fortid og nutid« bragte cand. mag. Thorkild Kjærgaard en artikel med titlen »Fagmænd og amatører«. Heri gav han udtryk for de forskellige opfattelser af amatørhistorikeren contra den fagligt uddannede historiker, der har rørt sig gennem tiderne frem til vore dages nostalgiske skabertrang. Blandt de mange citater, der underbygger Thorkild Kjærgaards artikel, vil jeg gerne tage mit udgangspunkt i artiklens slutafsnit:

»Kontakter, helst så brede som mulige, er af stor betydning inden for historieverdenen. De giver uundværlig inspiration til alle parter, og de hæmmer den faglige indtørring som nok altid truer ikke mindst den professionelle historiker, der, som andre specialister lever i en lille verden og kan endda af og til være med til at jævne kløfter ud. Men alt dette og mere til kan formentlig bedst finde sted, når det ikke er som herremænd og bønder, man mødes, men som ligemænd, der i gensidig agtelse og interesse for, hvad den anden laver, hver dyrker sine marker og taler sammen over det fælles hegn om historie og andre ting.«

Efter at have forvundet nedvurderingen af amatørhistorikerens slidsomme og ofte ubetalte skrivelser, der som sagt er mundet ud i snesevis af skrifter gennem årene, føler man æresfrygt for disses menneskers formåen, der hver for sig har værnet og bevaret en stump af vort lands mangeårige historie. De har i mange tilfælde gjort den levende, nærværende – og udødelig – sjælden litterært men hver gang historisk. Jeg har kendt flere af disse amatørhistorikere, der brugte al deres fritid på at granske og nedskrive deres egne historie, og jeg har den største beundring for deres uegennyttige arbejde, som de aldrig tjente en krone på og kun sjældent fik tak for. Men sådan skal det ifølge Thorkild Kjærgaard – og flere faghistorikere med ham – ikke være mere. Fremover ønsker